

Z kroniki naukowej

XXII SESJA KOMISJI HISTORYKÓW PRL — NRD

W dniach 26-30 maja 1975 r. odbyła się w Lublinie XXII sesja Komisji Historyków PRL - NRD. Komisja ta działa od kilkunastu lat, a jej zadanie polega na wzajemnym informowaniu się o ważniejszych poczynaniach, stymulowaniu badań nad tematami interesującymi obydwie strony, na wymianie doświadczeń, wzajemnej ocenie ważniejszych publikacji naukowych itp. Wzajemna współpraca historyków zaprzyjaźnionych krajów przynosi widoczne owoce w postaci wzrostu zainteresowań problematyką dziejów dobrosąsiedzkich stosunków PRL - NRD.

Na czele delegacji historyków NRD stał prof. dr Heinrich Scheel, wiceprezydent *Akademie der Wissenschaften der DDR*; delegacją polską kierował prof. dr Janusz Żarnowski z Instytutu Historii PAN.

Sesja zajęła się najpierw przeglądem dorobku historiografii NRD w minionym 25-leciu oraz PRL w okresie 30-lecia. Prof. dr Heinz Heitzer oraz dr Albert Behrendt w referacie pt. *Zum Stand der historischen Forschungen über die Geschichte der Deutschen Demokratischen Republik* skoncentrowali się na głównych problemach historiografii NRD ostatnich lat. Ma ona spore osiągnięcia, o czym świadczą publikacje z 1974 r., jak *Klassenkampf — Tradition — Sozialismus i DDR — Werden und Wachsen*, stanowiące pierwszy etap szeroko zakrojonych prac nad obszerną 12-tomową historią Niemiec. Ogłoszony *Atlas historyczny* w dwóch częściach oraz wzbogacenie zawartości centralnych periodyków historycznych NRD („*Beiträge zur Geschichte der Arbeiterbewegung*”, „*Zeitschrift für Geschichtswissenschaft*”, *Jahrbuch für Geschichte*) również świadczą o rozkwicie badań historycznych.

Ostatnie lata przyniosły — według autorów referatu — pewne zmiany koncepcyjne; szczególnie owocny okazał się model ujęcia dziejów NRD jako części składowej socjalistycznej wspólnoty, dzięki czemu można było powiązać „nowy stopień rozwoju rewolucji światowej, osiągnięty wraz z powstaniem światowego systemu socjalistycznego, z rozwojem NRD”. Przewyżczono dotychczasowe poglądy, które identyfikowały okres przeobrażeń antyfaszystowskich i demokratycznych (1945 - 1949) z rewolucją burżuazyjną. Dla okresu przejścia z kapitalizmu do socjalizmu wyodrębniono dwa etapy z cezurą 1949 r.: etap antyimperialistyczno-demokratyczny i etap socjalistyczny. Różnice między nimi dotyczą charakteru władzy, funkcji społecznej własności środków produkcji, stopnia dojrzałości klasy robotniczej w zakresie jej świadomości i organizacji, głównych celów rozwoju sił produkcyjnych, strategicznych haseł partii klasy robotniczej oraz celów walki narodowej podporządkowanej kwestii socjalnej (w pierwszym etapie chodziło „o zapobieżenie imperialistycznemu podziałowi Niemiec, a w drugim — o przywrócenie jedności Niemiec na bazie antyimperialistycznej, a następnie o przeformowanie pokojowego współistnienia w stosunkach między NRD a RFN”).

Referenci wskazali też na pewne braki i słabości historiografii NRD. Zaliczyli do nich brak badań nad rolą i rozwojem państwa i prawa od początku lat sześćdziesiątych XX w., nad rozkwitem socjalistycznej demokracji w NRD; przez dłuższy okres badano raczej politykę sojuszków klasy robotniczej niż samą klasę robotniczą; więcej też uwagi poświęcano badaniom zmian społeczno-ekonomicznych niż zjawisku powstawania i rozwoju nowych klas. Najważniejszym zadaniem historiografii NRD w najbliższym czasie będzie udział w procesie tworzenia socjalistycznego narodu w tym kraju, a to w związku z akcją „odgraniczania się” (*Abgrenzung*) NRD od RFN. Pociąga to za sobą konieczność wzmocnienia badań nad dialektyką rozwoju i zbliżenia socjalistycznych narodów; potrzebne będzie też zwrócenie uwagi na etniczny aspekt powstania i rozwoju socjalistycznego narodu. W przypadku NRD przyjęte zostanie stanowisko, iż „socjalistyczny naród w NRD jest prawowitym spadkobiercą i kontynuatorem wszystkich postępowych tradycji historycznych narodu niemieckiego”, które nie ograniczają się do dzisiejszego terytorium NRD. Wreszcie najbardziej istotnym problemem historii NRD pozostaje zagadnienie klas, podczas gdy kwestia narodowa jest wtórna i podporządkowana głównemu problemowi:

„Centralnym problemem w badaniach nad powstaniem i formowaniem się socjalistycznego narodu w NRD jest i pozostaje [...] wykazanie, w jaki sposób klasa robotnicza i jej rewolucyjna partia potrafiły i potrafią prowadzić naród, wytworzyć zasadniczo nowy typ narodu i wykształcić w coraz wyrazistszym stopniu jego cechy”.

Z kolei prof dr J. Żarnowski przedstawił referat pt. *Kierunki i osiągnięcia badawcze historiografii polskiej w 30-leciu 1945 - 1975*. W tym syntetycznym przeglądzie autor uznał za główne cechy charakteryzujące polski dorobek badawczy ogromny rozwój, ilościowy, recepcję metodologii marksistowskiej, objęcie badaniami nowych zagadnień (historia najnowsza z okresem Polski Ludowej włącznie, dzieje walki wyzwoleniczej mas ludowych, historia lewicowych nurtów, struktur społecznych i przeobrażeń klasowych) oraz wprowadzenie nowych metod badawczych. Następnie referat omówił poszczególne fazy rozwoju historiografii w PRL oraz jej główne wyniki, przede wszystkim w postaci opracowań syntetycznych. Jako główne tendencje ostatniego okresu polskiej nauki historycznej autor uznał:

„Otwarcie w kierunku systematycznego uprawiania historii powszechnej, zorganizowanie systematycznych badań nad dziejami społeczeństwa, tendencje do syntezy całych okresów, epok, zagadnień, dążenie do zastosowania nowych metod [...], dążenie do podniesienia samowiedzy metodologicznej historyków”.

W zakresie historii najnowszej J. Żarnowski jako specjalnie znamienne wypunktował:

„Tendencje do szerszego ujęcia historii partii politycznych, do bliższego zdefiniowania faszyzmu i reżimów dyktatorskich (w tym i reżimu sanacyjnego); do badań nad społeczno-kulturową historią klas i warstw [...]; do ujęć porównawczych w skali międzynarodowej; do coraz bardziej naukowego ujęcia historii Polski Ludowej; do wypracowania przez historyków metody badań nad historią kultury XIX i XX w.; do wypracowania szerszych ujęć naukowych historii stosunków międzynarodowych, przejścia od deskrypcji do analizy i syntezy”.

W bardzo żywej dyskusji zastanawiano się nad niektórymi problemami. Sugerowano przede wszystkim konieczność podjęcia badań nad świadomością historyczną społeczeństw w NRD i PRL; z pierwszych bowiem sondaży socjologicznych zdaje się wynikać, że pogląd o rzekomym braku zainteresowań historycznych w społeczeństwie, a szczególnie wśród młodzieży, nie odpowiada prawdzie. Zaobserwowano jednak dwa charakterystyczne zjawiska: wraz z przedłużaniem okresu nauczania historii w szkole występuje zmniejszenie zainteresowania się jej problematyką; istnieje pewna rozbieżność między przedmiotem zainteresowań historyka i „konsumenta wiedzy historycznej” (dr Heinrich Meyer). W Polsce natomiast dość ostro występuje problem słabej popularyzacji osiągnięć nauki historycznej, a i dydaktyka (również na szczeblu uniwersyteckim) nie jest na najwyższym poziomie (prof. dr Stanisław Gierszewski — Uniwersytet Gdański). Zdawano sobie sprawę z konieczności zwiększenia oddziaływania historiografii na świadomość społeczną. W NRD trafia się ostatnio do czytelnika poprzez wzmoczoną edycję dzieł o charakterze biograficznym (F. Engels, R. Luksemburg, Karol Wielki, P. v. Hindenburg, T. Bethmann-Hollweg, G. Stresemann), które cieszą się dużym wzięciem. W pracach tych granica między naukowym a popularnym ujęciem ulega zatarciu. W przygotowaniu znajduje się edycja „Illustrierte Hefte”, które w liczbie 6 zeszytów rocznie mają dostarczyć przede wszystkim materiał poglądowy (H. Heitzer), a druga część atlasu historycznego, która ukaże się w NRD pod koniec 1975 r., ułatwi korzystanie z licznych kompendiów wiedzy historycznej (A. Behrendt).

Wskazywano również na dalsze cechy, znamienne dla polskiej historiografii okresu 30-lecia PRL. Chodzi o bujny rozwój polskiej archeologii jako efekt bardzo szeroko zakrojonych badań nad początkami państwa polskiego (prof. dr Helena Madurowicz-Urbańska — Uniwersytet Jagielloński). Polska historiografia i politologia pomogły ukształtować nowy stosunek społeczeństwa polskiego do NRD i kwestii niemieckiej w ogóle (doc. dr Edward Serwański — Instytut Zachodni w Poznaniu). Wystąpiła wyraźna intensyfikacja regionalnych badań historycznych; oddziaływanie nauki na społeczeństwo wydaje się bez porównania silniejsze niż w okresie międzywojennym. Wreszcie podkreślano też, że nauka w PRL i NRD czerpały w dużym stopniu z dorobku i doświadczeń Związku Radzieckiego, a polemika i rozliczanie się z burżuazyjną historiografią w obydwu zaprzyjaźnionych krajach przebiegała w analogicznych warunkach (doc. dr Franciszek Hawranek — Instytut Śląski w Opolu). Poza tym istnieją żywo odczuwane braki i niedostatki w zakresie badań nad mieszczaństwem polskim i nad ruchami ludnościowymi w Polsce feudalnej i kapitalistycznej oraz nad integralnym ujęciem historii kultury (S. Gierszewski).

Doc. dr Hartmut Zwahr (Lipsk) zasygnalizował konieczność zastosowania metod matematycznych w badaniach nad dziejami klasy robotniczej, jej struktury i ideologii. Przedłożył uczestnikom sesji interesujący komunikat pt. *Zur Strukturanalyse der sich formierenden Arbeiterklasse (auf der Grundlage sozialgeschichtlicher Massenquellen)*, analizujący genezę proletariatu lipskiego. Dr Johannes Kalisch (Rostock) zgłosił kilka uwag w sprawie cezury rozwojowych polskiej historiografii, a w szczególności kwestionował zasadność cezury lat 1968 - 1970, ponieważ — jego zdaniem — przedziały chronologiczne w rozwoju społeczno-politycznym nie mogą być w automatyczny sposób przenoszone na rozwój historiografii. H. Scheel i H. Madurowicz-Urbańska zgłosili sugestie w sprawie zastosowania nowoczesnych metod informatyki w zakresie historiografii. Prof. dr Karl Tschok (Lipsk) i doc. dr Zygmunt Lietz (Ośrodek Badań Naukowych im W. Kę-

trzyńskiego w Olsztynie) przedstawili trudności we wprowadzeniu nowych technik do archiwów oraz niedomagania w zakresie informowania historyków o ujęciu, uporządkowaniu i udostępnieniu nowych źródeł archiwalnych. H. Heitzer przedłożył uczestnikom sesji selektywną bibliografię do dziejów NRD, a J. Żarnowski w obszerniej wypowiedzi ustosunkował się do kilku problemów: postulował podjęcie autentycznych badań naukowych nad stanem historycznej świadomości społeczeństwa (przeprowadzanych przez socjologów we współpracy z historykami); objaśniał trudności w zakresie popularyzacji historii nie tylko minimalizacją godzin jej nauczania w szkole, lecz również okolicznością, iż nauka historyczna staje się coraz bardziej teoretyczna i abstrakcyjna; szersze zastosowanie metod matematycznych natrafia na trudności, bo często brak dostatecznie długich serii informacji w źródłach, a poza tym ani historycy nie są przygotowani do użytkowania tych metod, ani też nie ma programistów, którzy mogliby stanowić ogniwo pośrednie między maszyną matematyczną a historykiem; cezura lat 1968-1970 dlatego ma swoje uzasadnienie w dziejach polskiej historiografii, ponieważ w tym okresie powstawał ogólnokrajowy plan badań historycznych.

Drugim zasadniczym tematem obrad sesji stała się sprawa regionalnych badań historycznych. W kwestii tej dr Hans-Joachim Krusch (Instytut Marksizmu-Leninizmu przy KC SED) przedstawił referat pt. *Zur Erforschung und Propagierung der Geschichte der örtlichen Arbeiterbewegung in der DDR durch die Geschichtskommissionen der SED*. Okazało się, że w NRD badania nad lokalnymi dziejami ruchu robotniczego stanowią główny punkt historii regionalnej. Zajmuje się nimi 16 komisji okręgowych i ponad 200 komisji powiatowych, które powstały w latach pięćdziesiątych. W ciągu ostatniego 20-lecia wydały one ponad 700 samodzielnych publikacji. Poza tym zainicjowały urządzenie ponad 2000 miejsc upamiętniających wydarzenia z dziejów ruchu robotniczego. SED poświęca wiele uwagi tym komisjom, które obok funkcji badawczych wykonują zadania propagandowe. Szczególna rola przypada komisjom działającym w okręgach graniczących z Polską. W porozumieniu z komisjami historycznymi przy komitetach wojewódzkich PZPR podejmuje się wspólne przedsięwzięcia badawcze w celu odkrycia i upowszechnienia tradycji wspólnych walk polskiego i niemieckiego ruchu robotniczego.

Ze strony polskiej H. Madurowicz-Urbańska przedstawiła referat pt. *Znaczenie historycznych badań regionalnych dla rozwoju historiografii*, Autorka zanalizowała impulsy badań regionalnych i ich przedmiot, przedstawiła metodologiczną koncepcję prowadzenia tych badań, a następnie omówiła ich znaczenie, które polega na inspirowaniu „problematyki historycznej odwołującej się do lokalnego nurtu w dziejach i znaczenia tego nurtu dla dziejów ogólnonarodowych i ogólnopaństwowych”; na pełnieniu funkcji integrującej wobec różnego rodzaju badań naukowych, wobec różnych ośrodków regionalnych i centralnych oraz wobec różnych dyscyplin naukowych; na pełnieniu funkcji mikroanalizy; wreszcie na gromadzeniu i konserwowaniu „autentycznej i najszerszej dokumentacji” źródłowej.

Obydwa referaty wywołały bardzo szeroką i wielokierunkową dyskusję. Kilku dyskutantów przedstawiło dorobek poszczególnych ośrodków regionalnych w Polsce w zakresie historii regionalnej: prof. dr Kazimierz Myśliński (UMCS w Lublinie), doc. dr Jan Kosim (IH PAN w Warszawie, Z. Lietz, F. Hawranek). Zastanawiano się nad stosunkiem zawodowych historyków do historyków-amatorów (E. Serwański), postulowano z naciskiem konieczność włączenia badań regionalnych do ogólnokrajowego planu badawczego (J. Żarnowski), podnoszono potrzebę jednoczesnych analiz w skali makro- i mikroregionalnej (S. Gierszewski), do-

magano się podejmowania badań nie tylko tego, co jest typowe dla całego kraju, lecz i tego, co szczególne (K. Tschok), sugerowano konieczność wyjścia poza tradycyjne źródła w badaniach regionalnych (H. Zwahr), wskazywano na okoliczność, że paranie się historią przez amatorów jest pracą kulturotwórczą (H. Meyer, F. Hawranek) i wywiera wyraźny wpływ na stopień uświadomienia historycznego (H. Scheel), wreszcie uwypuklono wzrost zainteresowań całego społeczeństwa historią kultury materialnej, co obserwuje się zwłaszcza wśród osób zwiedzających muzea (K. Tschok, Z. Lietz).

Na posiedzeniu ścisłej Komisji przeanalizowano stopień wykonania postanowień XXI sesji, odbytej w maju 1974 r. w Erfurcie, przedstawiono w głównych zarysach plany badawcze historyków NRD i PRL, poinformowano się wzajemnie o przygotowaniach do międzynarodowego kongresu historyków w San Francisco, a wreszcie ustalono plan dalszej pracy komisji, ujęty w podpisanym protokole, który przewiduje m. in. opublikowanie niektórych materiałów sesji, recenzowanie przez obie strony ważniejszych publikacji, udzielanie pomocy w zakresie studiów archiwalnych w obydwu krajach, informowanie o nowych kierunkach badań, wydanie wspólnego tomu źródeł dotyczących polskiej emigracji w Niemczech po upadku powstania listopadowego. Następną sesję odbędzie się w maju 1976 r. na terenie NRD, a głównym tematem rozważań będą badania naukowe nad historią kultury w I połowie XIX w.

Uczestnicy sesji zwiedzili Lublin i zostali przyjęci przez prezydenta miasta. Zwiedzili także Majdanek i odbyli ekskursję do Kazimierza i Puław. Gościnną opiekę nad uczestnikami sesji roztoczyli pracownicy Instytutu Historii UMCS z prof. dr. K. Myślińskim i doc. dr. Zygmunt Mańkowskim na czele.

Franciszek Hawranek

SYMPOZJUM NAUKOWE NA TEMAT DZIEJÓW SOCJALDEMOKRACJI NIEMIECKIEJ W LATACH 1875 - 1975

W dniach 22 - 23 maja 1975 r. odbyło się sympozjum naukowe zorganizowane przez Zakład Historii Niemiec Instytutu Historii Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu. Tematem sympozjum były problemy niemieckiej socjaldemokracji od momentu jej utworzenia do chwili obecnej.

Referaty przygotowane na sesję obejmowały szeroki wachlarz zagadnień, dając przegląd stanu badań nad dziejami SPD w historiografii polskiej. Podczas pierwszego dnia przedmiotem dyskusji były następujące referaty:

1. Antoni Czubiński (Poznań), *Etapy rozwojowe i ewolucja programowa SPD (1875 - 1975)*;
2. Seweryn Dziamski (Poznań), *Egalitaryzm i sprawiedliwość społeczna w „Krytyce Programu Gotajskiego” K. Marksa*;
3. Józef Chlebowczyk (Cieszyn), *Stanowisko SPD w kwestii narodowej (do 1914 r.)*;
4. Michał Pirkó (Warszawa), *Stanowisko SPD w kwestii agrarnej*;
5. Andrzej Głowacki (Szczecin), *Rola SPD w działalności II Międzynarodówki (1889 - 1914)*;
6. Jan Tomicki (Warszawa), *Miejsce i rola SPD w Socjalistycznej Międzynarodówce Robotniczej*;
7. Jan Wąsicki (Poznań), *Koncepcje ustrojowe SPD w latach 1918 - 1923*;